

Галина Черненко

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ В ПЕРІОД 1917–1920 РР.

У статті розглядається проблема професійної підготовки вчителів початкових закладів України в період 1917–1920 років. Представлена діяльності учительських інститутів та педагогічних курсів, що здійснювали підготовку та перепідготовку вчителів початкової освіти в умовах впровадження національної школи зазначеного періоду.

Ключові слова: національна освіта, вчитель, учительські інститути, педагогічні курси.

Аналіз сучасного стану освіти в Україні, а також нормативних документів стверджують, що вчитель сучасної школи має бути широко освіченою, глибоко ерудованою людиною високої моральної, інтелектуальної, фізичної і естетичної культури; глибоко обізнаним у своїй спеціальності і методично озброєним, таким, що розуміє особливості розвитку дітей різного віку, їхнього внутрішнього світу, мотивів поведінки; повинен любити дітей, мати бажання і вміння спілкуватися з ними; бути готовим до постійної самоосвіти, поглиблення і поповнення знань у різних галузях науки, мистецтва та культури.

Так, у державній програмі «Вчитель» вказано, що саме вчителю належить ключова роль в освіті, адже через його діяльність відбувається становлення громадянина як особистості й фахівця, зміцнюється інтелектуальний та духовний потенціал нації [1].

Переконуємося, що виховання педагога-майстра – важливе і складне завдання вищих педагогічних закладів освіти як на сучасному етапі, так і в історичному минулому. Особливо сьогодні, коли освіта України вступає в новий етап розвитку ініціативи й творчості, назріла потреба конструктивно-критичного та творчого осмислення позитивного досвіду минулого щодо підготовки вчителів.

Об'єктивний історико-педагогічний аналіз даної проблеми дасть змогу виявити ефективні методи та способи підготовки вчителів початкових класів в Україні періоду 1917–1920 рр., а також якісно оновити й удосконалити програмно-методичне забезпечення навчально-виховного процесу в сучасних вищих педагогічних навчальних закладах.

Аналіз історико-педагогічних досліджень дозволяє стверджувати, що різноманітні аспекти освітніх проблем на початку ХХ ст., а також у період 1917–1920 рр. знайшли відображення у працях науковців: Н. Агафонової, А. Бондаря, Т. Васьковича, М. Гриценка, П. Дроб'язка, І. Зайченка, В. Липинського, Н. Ротар, О. Сухомлинської і ін. У їх дослідженнях розк-

риваються проблеми освітньої політики, загального шкільництва, розбудови національної освіти, ідеї української національної школи, оригінальність і самобутність української концепції та моделі загальної освіти, діяльність педагогів та громадських діячів, частково представлена й проблема підготовки вчителів початкових закладів.

Потребує уваги й дисертаційне дослідження В. Хомича «Проблема формування творчої особистості вчителя (на матеріалі вітчизняної педагогічної спадщини 1917–1930 рр.)», де широко представлено питання кваліфікованої підготовки вчителів зазначеного періоду [2].

Актуальними в галузі даної проблематики є сучасні дисертаційні дослідження Лисенко С.А. («Психолого-педагогічна підготовка вчителів початкового навчання на педагогічних курсах в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.)», 2008 р.) та Пугач А.В. («Проблеми підготовки вчителя до професійної діяльності в українській педагогічній періодиці (20-ті – початок 30-х років XX ст.)», 2008 р.).

Однак вивчення літературних джерел та аналіз наведених у них результатів свідчать про недостатність вивчення проблеми підготовки та перепідготовки вчителів для початкових закладів у період 1917–1920 років. Важливість розв'язання цієї історичної проблеми для реформування сучасної вищої педагогічної освіти зумовило вибір теми нашої статті.

Мета нашого дослідження полягає у дослідженні проблеми підготовки та перепідготовки вчителів початкових закладів у складних соціально-економічних умовах періоду 1917–1920 років.

Варто зазначити, що в період 1917–1920 років. перебудовувався весь устрій соціально-економічної життєдіяльності, неминуче руйнувалися та зникали старі соціально-педагогічні відносини, виникали нові, більш відповідні тогочасним умовам. Дані питання тісно перепліталися з підготовкою високо кваліфікованого вчителя початкових закладів.

Відсутність українських учителів гальмувала процес становлення національної школи. Початкові заклади страждали від нестачі вчителів, які б достатньо володіли українською мовою. Слід зазначити, що й рівень педагогічної освіти більшості вчителів був досить низьким. За даними Кам'янець-Подільської губернії народної управи освітній рівень вчителів початкових шкіл у 1918–1919 роках на Поділлі був такий: учителі з повною педагогічною освітою – 14 %, учителі «правники» (витримали іспит на право займатися педагогічною освітою) – 37 %, учителі з середньою освітою – 7 %. У вищих початкових школах працювало 50 % вчителів, які не мали педагогічної освіти [3, 69].

Таким чином, як бачимо, гострою була проблема забезпечення початкових шкіл кваліфікованими вчителями. На освітянських з'їздах, нарадах, зборах, насамперед, обговорювалися питання відкриття курсів та навчальних закладів (інститутів), де здійснювалася б підготовка вчителів для початкових шкіл.

Починаючи з 1917 року, підготовка вчительських кадрів проводилась в учительських інститутах. Навчальні плани вміщували такі предмети:

- ручна праця (для дівчат – рукоділля);
- методика письма;
- методика креслення;
- методика малювання;
- теорія та історія музики і співів [4, 10].

Зміст даних предметів, насамперед, передбачав детальне вивчення майбутніми вчителями методичних особливостей викладання навчальних дисциплін у початковій школі; спрямовував на формування у майбутніх вчителів професійних умінь, необхідних для ефективного здійснення навчально-виховного процесу молодших школярів.

У навчальному плані Київського вчительського інституту на 1918–1919 н.р. крім таких предметів як ручна праця, методики письма, креслення, малювання, теорія та історія музики і співів було передбачено вивчення й курсу «Виразне читання», який давав змогу формувати у студентів (майбутніх вчителів) мовну та комунікативну культуру, розвивав дикцію, педагогічну майстерність.

У процесі практичної підготовки в учительських інститутах України в 1917–1920 роках виконувалися завдання, які формували елементи педагогічної техніки та професійної майстерності майбутнього вчителя. Це підтверджується тим, що в процесі навчання були окремо виділені післяобідні заняття студентів з театрального мистецтва, ручної праці, музики та співів, гімнастики. Дані заняття передбачали:

- навчання міміці, пластиці, жестам;
- набуття вмінь правильно й змістовно викладати свої думки та робити висновки;
- оволодіння технікою мовлення;
- освоєння мистецтва інсценізації і ін. [5, 84].

Таким чином, переконуємося, що в досліджуваний період надзвичайно актуальною була проблема вдосконалення вчителів елементами педагогічної майстерності. Важливим є те, що коли вчитель приходив у школу, діти самі відчували вплив методів, прийомів, принципів викладання, культуру поведінки своїх учителів.

Зазначимо, що навчальні програми кожного з учительських інститутів суттєво відрізнялися одна від одної, але основна тенденція щодо вдосконалення змісту освіти в учительських інститутах зводилась до того, щоб позбутися загальноосвітнього характеру і стати спеціальними педагогічними закладами.

Але все ж таки, враховуючи складні соціально-економічні умови даного періоду, педагогічні інститути в найближчому часі не могли задовольнити повністю потребу української початкової школи у вчителях, оскільки це потребувало декількох років на підготовку фахівців. Внаслідок

цього, крім учительських інститутів, підготовка вчителів початкових класів здійснювалася і на тимчасових педагогічних курсах. За розпорядженням Міністерства освіти на проведення курсів було виділено в 1918 р. 880 тис. грн. [5, 13].

Програмою тимчасових педагогічних курсів передбачалося вивчення таких предметів:

- правопис – 5 год.;
- граматики – 15 год.;
- методика – 15 год.;
- практичне навчання мови й правопису – 35 год.;
- історія України – 25 год.;
- географія (родинознавство і природознавство) – 15 год.;
- арифметика (методика з термінологією) – 15 год.;
- огляд шкільного господарства – 12 год.;
- школознавство і принципи нової школи (єдина, трудова) – 10 год.;
- діловодство – 5 год. [4, 39].

Педагогічні курси за такою розробленою програмою проводилися влітку 1918 р. у містах Бердичеві, Білій Церкві, Каневі, Києві, Чернігові, Черкасах, Чигирині, Умані, а також у їх губерніях [4, 40].

Як свідчать архівні джерела, в процесі перепідготовки педагогічних працівників на даних курсах читалися й такі предмети як мистецтво малювання, ліплення, музика і співи, культура мовлення, методика проведення ігор. Отримані знання та практичні вміння курсанти застосовували під час практичної роботи з дітьми по ознайомленню їх з граматиною, арифметикою, на прогулянках та екскурсіях.

Архівні матеріали стверджують, що в містах України відкривалися місячні та трьохмісячні курси по перепідготовці та підготовці вчителів. Так, наприклад у Ніжині педагогічні курси перепідготовки відкрилися 3 червня й діяли до 7 липня 1919 р. Число їх слухачів досягало 500 чоловік. Це були переважно вчителі початкових класів Ніжинського повіту та міста Ніжина. Частина слухачів була присутня з середньої школи, 98 прибуло з інших повітів. До початку роботи курсів було приурочено відкриття зразкової школи. Зранку відбувалися заняття у зразковій школі, де демонструвалися нові методи та прийоми викладання, давалися показові уроки. Під керівництвом учителів та курсантів проводилися трудові процеси: перекопувалася земля на городах та в саду, формувалися крони фруктових дерев, вирощувалася городина [5, 10].

Як на курсах, так і в зразковій школі основна увага вчителів зверталася на ознайомлення з новими педагогічними течіями, з методами та прийомами навчання у новій єдиній школі на Україні. На курсах проводилися конференції-бесіди, де прослуховувалися доповіді з питань організації єдиної трудової школи та методики викладання в ній. Учасники конференції висували нові питання, висловлювали свої сумніви та побажання. Все це свідчило про їх глибокий інтерес до проблеми перебудови школи.

На противагу цьому, педагоги з Наддніпрянської України вважали, що 18-річний вчитель (після курсів), який прийде в початкову школу буде лише «ремісником грамоти», «нещасним кривдником дитячих душ». Вони пропонували, щоб рівень підготовки педагогів у всіх типах шкіл був однаково високим, щоб вчителі лише підвищували свою кваліфікацію за допомогою курсів.

Отже, переконуємося, що проблема підготовки вчителів у даний досліджуваний період була надзвичайно гострою й потребувала розв'язання. Тому, з метою хоч частково задовольнити потребу в педагогічних кадрах відділ шкіл Наркомосу 30 травня 1919 р. відкрив у Києві курси підготовки інспекторів для єдиної школи. На курси приймалися особи, направлені відділами народної освіти, організаціями, а також професійними спілками. Відсутність педагогічного стажу не була перешкодою для вступу на курси. І все ж такі заходи не могли ліквідувати гостру недостачу вчителів.

Що стосується підготовки педагогічних кадрів періоду 1920-х років, слід зазначити, що спеціально для перепідготовки вчителів початкових класів (особливо для сільської місцевості) були створені вищі педагогічні курси, засновані на базі колишніх учительських семінарій, перейменованих у 1920 р. на педагогічні школи. А вже у 1921 р. всі педагогічні школи були реорганізовані в трирічні педагогічні курси, перейменовані у 1925 р. у педтехнікуми.

Для забезпечення початкових шкіл учителями в Україні у 1920 р. на базі окремих факультетів університетів було створено нову форму вищого навчального закладу – Інститут народної освіти. Вчителів для трудових шкіл-семирічок, а отже, й вчителів початкових класів, готували факультети соціального виховання [5, 12].

У 1920 році. використовувалася короткотермінова підготовка: літні курси, тримісячні, шестимісячні й річні педагогічні курси. Такі курси не тільки готували нові педагогічні кадри, а й здійснювали підготовку наявних педагогічних кадрів. Для вчителів нижчих початкових шкіл курси організовувалися при вищих початкових класах. На курсах давалися не лише теоретичні знання, а й проводилася практика. Наприклад, на річних курсах кожен з курсантів повинен був дати майже 30 уроків, серед яких повинні були бути й заняття із використанням ігор, рукоділля, музичного інструменту, співів [5, 15].

Таким чином, у процесі історико-педагогічного дослідження проблеми виявлено, що незважаючи на постійні соціально-політичні зміни в житті суспільства в Україні періоду 1917–1920 років, активно вирішувалися питання підготовки вчителів та кадрового забезпечення установ початкової освіти.

Для сучасних педагогів і науковців важливо пам'ятати, що обґрунтована перспектива сучасних новаторських задумів має минуле і варто не відривати логічний спосіб пізнання від історичного. Будучи новатором, слід зберігати і використовувати кращі традиції історії педагогіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна програма «Вчитель» / Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 28.03.2002 р. № 379 // Освіта України. – 2 квітня. – 2002. – С. 1–7.
2. Хомич В.Ф. Проблема формування творчої особистості вчителя (на матеріалі вітчизняної педагогічної спадщини 1917–1930 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В.Ф. Хомич. – К., 2000. – 19 с.
3. Протоколи нарад активу Подільського губвідділу народвіти та листування з ним про стан шкіл, затвердження штатів, скликання нарад // Центральний державний архів вищих органів влади України. – Ф. 166, оп. 4, спр. 89, арк. 69.
4. Доклади Київської Губерніяльної Народної Управи. По відділу Народної Освіти. – К.: Друкарня Київської Губерніяльної Народної Управи, Володимирська. – 1918. – № 33. – 45 с.
5. Про учбові плани і викладання окремих дисциплін в учительських інститутах, семінаріях і на педагогічних курсах // Центральний державний архів вищих органів влади України. – Ф. 2001, оп. 1, спр. 642, арк. 10, 12, 13, 15, 84.
6. Лавріненко О. Педагогічна майстерність майбутнього вчителя у вищій педагогічній школі України 1917–1921 рр. / О. Лавріненко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1998. – № 1. – С. 82–86.
7. Справа українізації учительських семінарів та інститутів // Центральний державний архів вищих органів влади України. – Ф. 2001, оп. 1, спр. 651, арк. 97.